

ADALÉKOK A XVII. SZÁZADI KOLOZSVÁR ÉLETÉHEZ AZ EGYETEMI KÖNYVTÁR EGY KÉZIRATA ALAPJÁN

DONÁTH REGINA

Erdély városainak XVII. századi fejlődéséről viszonylag kevés adattal rendelkezünk. Nem érdektelen tehát, ha vizsgálat alá vesszük az Egyetemi Könyvtár kézirat- és ritkaságtárának G 327 jelzet alatt található, XVII. századi kolozsvári statutumokat tartalmazó kéziratát. E statutumok egy része ki van már adva, más része még kiadatlan, de a már kiadott szövegek is lényegesen különböznek kéziratunk szövegétől. Éppen ezért szükségesnek látszik — tekintet nélkül arra, hogy a statutumok mennyiben ismertek — valamennyiük korjellemző jelentőségének megvilágítása. Szükséges elsősorban azért, mert a két kiadatlan statutum csupán a már kiadottakkal összefüggésben, a közös várostörténeti háttér megvilágításával kerülhet megfelelő vizsgálat alá.

A kézirat 22 cm magas és 16,3 cm széles. Borításként egy az 1730-as évekből származó gazdasági ispáni jelentésfüzet lapjait használta fel első tulajdonosa. A kézirat a következő különálló darabokat tartalmazza:

1. „*A Decreta Dominorum Centum Patrum in Articulos, sub Sigillo pendent, redacta; Anno 1683. in Hungaricum Idioma, Translata, hoc modo sequuntur. (!)*” 12 számozatlan oldalon. — Magyar nyelvű fordítása kiadatlan. Latin eredetije: Kolosvári S.—Óvári K.: Az erdélyi törvényhatóságok jogszabályai. Bp. 1885. 176—181. l. (Magyarországi jogtörténeti emlékek. A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. I. kötet — a továbbiakban: Kolosvári—Óvári.), valamint Jakab Elek: Oklevéltár Kolozsvár története második és harmadik kötetéhez. I. kötet Bp. 1888. 374—383. l. (a továbbiakban J. O.) Előbbi megemlíti, hogy magyar nyelvre 1683-ban fordították le. A kézirat írásjellege arra mutat, hogy itt az eredeti fordítással állunk szemben, vagy legalábbis annak egy közel egyidős másolatával.

2. „*Constitutio* avagy oly Tábla Melyben az Colosvari Szék színén forgandó Törvénynek ki szolgáltatásának modgya megh iratik.” 31 számozott oldalon. A szöveg az első résszel befejeződik. Az első pont kivételével teljes szövege kiadva Kolosvári—Óvári i. m. I. k. 210—231 l.

Ezután 38—42. számozott, üres oldal következik, majd a 43. számozott oldaltól az 54. számozott oldalig, ill. 30 további számozott oldalon:

3. „*Successio Civitatis Kolosvár. Az Successiorol valo Tractatus Mellyet 1603-ban irtak, es sok üdötől fogva Colosvárott ez előtt tartották; Es most is nyolcz oszto Birák által, az egész Várostól esztendőnként választatván, es megh eskütetvén, ez szerént éltetik edgymást.*” — Számos másolata ismeretes. Az Erdélyi Múzeum Levéltára hármat ismer (Kelemen Lajos közlése). Nyomtatásban eddig két ízben jelent meg. A latin eredeti szöveget Jakab Elek adta ki,¹ míg a szöveg magyar fordítását a Kolosvári—Óvári-féle kiadványban találjuk meg.²

A nyomtatásban megjelent latin és magyar szöveg, valamint a szóban forgó kézirat összevetése alapján megállapíthatjuk, hogy kéziratunk időben a latin ere-

deti után készült, azonban korábban, mint a nyomtatásban is megjelent magyar fordítás. Ez a következőkkel bizonyítható:

a) A nyomtatásban megjelent magyar fordításban a Tit. III. 12. §. későbbi betoldás 1616-ból, mely sem kéziratunkban, sem az eredeti latin szövegben nem található.

b) A nyomtatásban megjelent magyar szöveg Tit. III. 11.§. (mely kéziratunkban a 8.§.) későbbi betoldás 1610. június 5-ről; a betoldás időpontját a nyomtatott magyar szöveg már nem jelzi, viszont kéziratunk még hivatkozik arra, hogy a betoldás ekkor kelt: „Költ az 1610-ben 5 Junij Alba Julia; Fenesi Mihálynál pecsét alatt van melyet az Decrét. Part. Tit. 2. meg is confirmált.”

c) A nyomtatásban megjelent magyar szöveg IV. Tit. 3.§. „Történik efféle dolog is...” szövegrészétől a szöveg befejezéséig későbbi pótlás, mely sem kéziratunkban, sem a latin szövegben nem olvasható.

d) A latin eredetiben több oly pont, mely a nyomtatásban megjelent magyar fordításban már külön pontokra bontva jelentkezik, még egy pontban szerepel. Kéziratunkban a felbontás jelei már mutatkoznak, viszont még nem oly mértékben, mint a nyomtatásban is megjelent magyar fordításban.

e) Mindezekon túlmenően megállapítható, hogy kéziratunk nyelvi szempontból is régebbi elemeket mutat, mint a nyomtatásban megjelent magyar szöveg. Így pl. a kézirat „üddőtől” és „edgymást” formái a nyomtatott magyar szövegben „időktől”, „egymást” formában szerepelnek. Jellemző az is, hogy a kéziratban szereplő „melyet ki imide, ki amoda, ki ki az eő értelme szerént magyarázott” mondat a nyomtatásban megjelent szövegben így hangzik: „melyet sokan sokfelé magyaráztanak, kiki az eő értelme szerint”. A nyelvi és stílári szerkezet tehát kétségtelenül korábbi formát mutat kéziratunkban, mint a nyomtatásban megjelent szövegben.

Ezután számozatlan oldalakon kisebb szabályrendeletek következnek:

4. „Az Adosságnak megh fizetésének modgyáról, Colosvárott”. 4 számozatlan oldal. Kiadva: Kolosvári—Óvári i.m. I. k. 295—296. l.

5. *Keozók es Csatornák felöl való végezése az Kolosvári, Tiszteletes Vénségnek. Anno 1677 die 17 Februarij, Végezték eo Kegyelmeik.* 3 számozatlan oldalon. *Kiadatlan.* Szövegét ld. a függelékben.

6. „In Congregatione Dominorum Seniorum, Civitatis Colosvár. *Szolgák és Szolgálókról való végezés.*” 2 számozatlan oldal. *Kiadatlan.* Szövegét l. a függelékben.

A kéziratot minden valószínűség szerint a XVII. század végén írták valószínűleg jogi segédkönyv céljára. A már említett borítólapok különböző helyein feltüntetett nevek valószínűleg a korábbi tulajdonosokat jelzik. E nevek időrendben: *szombathalvi Gálffi Elek, Zetelaki Sebestyén Gergely, Schütz János és Gajzágó* (kereszt-név nélkül).³

a) Az első ismert tulajdonos minden valószínűség szerint a Gálffiak szombathalvi ágából származó, 1755 előtt György második fiaként született *Elek* volt.⁴ Ez első Elek testvérének, Györgynek 1798-ban született, szintén Elek nevű fia lehetett a második tulajdonos. Annak valószínűségét, hogy a kézirat már az első Elek birtokában is volt, alátámasztja egyrészt a kézirat valószínű keletkezési időpontja, valamint az, hogy a kötéshez felhasználta, már említett ispáni jelentések ezen Elek idejére avulhattak el, s váltak kötési anyaggá. Az unitárius vallású Gálffi család gyermekei a kolozsvári unitárius kollégiumban tanultak. Itt szerezhette meg az első Elek a kéziratot, mely mint közhasznú jogi segédkönyv számos példányban foroghatott közkézen.

b) Székelyudvarhelyt ismerhette meg Gálffi Elek a kézirat következő tulajdonosát, *Zetelaki Sebestyén Gergelyt*, aki mindössze öt évvel volt nála fiatalabb (1803-ban

született).⁵ Szombathalva akkor már csaknem teljesen összeépült Székelyudvarhely-lyel, melybe a XIX. század folyamán bele is olvadt. Zetelaki Sebestyén Gergely tehát már tanuló korában ismerhette Gálffi Eleket, kinek családja törzsökös régi nemesi család volt Szombathalván. Zetelaki Sebestyén Gergely azután az udvarhelyi középiskolát végezvén, Pestre jutott fel, és ott végezte jogi tanulmányait. Majd 1830-ban Kolozsvárra került a római katolikus lyceumba a magyar közjog s az erdélyi magán- és büntetőjog tanárának. Szinnyi írja róla, hogy tanárkodása idején megkezdte a *helyhatóságok és testületek jogszabályainak* gyűjtését.⁶ E gyűjtés egyik eredménye lehetett ez a kézirat is, mely akár még tanuló korában, akár esetleg utóbb juthatott hozzá. 1868. aug. 19-én halt meg.⁷ Utódaitól juthatott azután a kézirat Schütz János tulajdonába. *Schütz János* érdekes, különös alakja volt a régi Kolozsvárnak.⁸ Mű- és könyvgyűjtő volt; a kézirat ily módon kerülhetett birtokába. Halála után örökösei árverésen adták el gyűjteményét. Az árverésen vette meg azután a kéziratot Gajzágó, és adta ajándékba az Egyetemi Könyvtárnak. Ezt bizonyítja a kézirat fedőlapjának belső oldalán levő írás: „*Gajzágó Úr Szíves ajándéka, vette árverésen Schütz János hagyatékából. Kolozsvárott, 1878. Mart.*” Nehéz megállapítani, hogy a Gajzágó népes örmény nemzetségből a kéziratot melyik szerezte meg.⁹

Tartalmi szempontból mind az 1. jelű kézirat, mely a XVII. század elejéről, mind a többi, mely a század végéről való, az európai és az erdélyi társadalomfejlődésnek egyaránt érdekes és jelentős korszakából származik. Erre a korszakra esik az önálló erdélyi fejedelemség virágzása, hanyatlása és bukása, s oly időszaka ez az erdélyi történelemnek, melyben erősebben fogadott be európai hatásokat, mint akár az előző, akár a következő évszázadban. Érdekes tehát megvizsgálni, hogy kézirateink hogyan illusztrálják Erdély e korbéli sorsát, társadalmi fejlődését és a nagy európai társadalmi áramlatokkal való kapcsolatát vagy azoktól való lemaradását.

Kézirateink tartalma négy vonatkozásban mutat be valamit azokból az osztályharcokból, melyek ez idő tájt s a megelőző korszakokban Erdély társadalmában zajlottak. Bemutatja először a szász patriciusság, valamint a magyar polgár és plebejus elemek között folyt s nemzetiségi elemekkel is átszőtt harcot, másodsor a városokba törekvő nemesség és a polgárság közötti harcot, harmadszor a vagyonos elemek és a fizetett munkaerők, bér munkások, szolgák közötti harcot, végül a kézműves polgárságnak a kereskedelem szabadsága és az uzsorás kereskedelmi tőke elleni harcát. Ebben az egész korszakban állandó harc folyik a szász jog és a magyar jog között: a nemzetiségi színezetű harc valódi értelme azonban a szász patricius, valamint a magyar polgár és plebejus elemek közötti harc volt, mely a nemzeti jogok egymás közötti harcának a formáját vette fel.

Európában a XVI—XVII. században döntő jelentőségű változások álltak be. Nyugaton megkezdődött a kapitalista fejlődés. A kereskedelmi tőke behatol az iparba. Az ipar eddigi feudális vagy céhes szervezete már nem volt elégséges az új piacokkal növvő szükséglet ellátására. Helyébe a manufaktúra lépett.¹⁰ Más a helyzet az Elbától keletre fekvő országokban. Itt újból megerősödött a feudalizmus, a parasztság helyzete egyre súlyosabbá vált, második jobbagyságba jutottak, amint ezt Engels kimutatja.¹¹ Magyarországra is ez jellemző. A haladást nálunk elsősorban a függetlenségi harcok képviselik. Ezeknek a küzdelmeknek célja: harc az idegen elnyomók ellen és az ország egységének helyreállítása. XVII. századi Habsburg-ellenes függetlenségi harcaink *nemzeti* harcok, és e harcokban *nemzeti összefogás* kezdett kibontakozni. Ezekben a harcokban a XVII. század első felében jelentős szerepe volt az önálló Erdélynek. Az erdélyi fejedelemség hosszú időn keresztül szer-

vezője és irányítója volt a Habsburg-ellenes függetlenségi harcoknak. Az erdélyi állam akkor tudta leginkább betölteni feladatát, amikor az erdélyi fejedelmek előmozdították a feudális kereteken túlmutató fejlődést, amelyet a török és a Habsburg-uralom alá kényszerített területeken az idegen elnyomó hatalmak megakasztottak, vagy erősen lassítottak.¹² Amint Erdély megszűnt a függetlenségi küzdelmek szilárd bázisa lenni, megerősödött a Habsburgok gyarmatosító törekvése, politikai és gazdasági téren egyaránt növelték az elnyomást Magyarországon ellen, s ebben támaszt leltek — különösen Erdélyben — a német nemzetiségű városi patríciusok elemében, mely német városi joggal élt, és inkább követte az idevonatkozó német császári jogszabályokat, mint a magyarországiakat. Az idegen elnyomás nemcsak a parasztságra nehezedett, hanem a nemességre is, ezért együtt harcoltak, bár összefogásuk fennálló osztályellentétük miatt természetesen csak átmeneti volt és lehetett.

Az 1603-ban hozott örökösödési törvény a *Successio* annak a küzdelemnek a befejezését mutatja, ami hosszú idők óta folyt a szászok és a magyarok között Kolozsváron. Ez a harc osztályharc volt, mégpedig városon belüli osztályharc. A város vezetése ugyanis az eredetileg német származású patríciusok kezében volt. Velük szemben állott a céhbeli polgárság egy része, melynek zöme magyar volt, valamint városi plebejusok elemek: a Kolozsvárt környező magyar falvakból hol szökve, hol „törvényesen” városba özönlő jobbágyság. Ez a küzdelem már a XV. században megkezdődött, és változó sikerrel folyt századokon keresztül. A céhpolgároknak akkor sikerült nagyobb eredményeket elérniük, ha harcukban a városi szegényekre, a plebejus elemekre támaszkodtak, vagy ha a központi hatalom — melynek érdeke volt a polgárság fejlődése — támogatva törekvéseiket. Zsigmond király 1405. július 2-án, Budán kelt oklevele elmondja, hogy Bulkescher Jakab a szabad művészetek mestere, esküdt és Mün Miklós kolozsvári polgárok a király elé járultak, elpanaszolva, hogy a közelmúlt zavaros időkben városuk sokat szenvedett néhány lelkiismeretlen ember jogsértései miatt. Kérelmükre a király elrendelte, hogy a polgárok egyeteme évente maga közül 12 esküdtet, s ezek az öregekkel és birtokosokkal együtt bírót válasszanak. Ez a választási jognak szélesebb néprétegekre való kiterjesztését jelenti. A szóban forgó Bulkescher Jakab szász jobbágyivadék volt, s vagy őse, vagy ő maga vándorolt be Kolozsvárra. Bécsben tanult, ahol tanúja volt annak a forradalmi változásnak, mely a bécsi polgárság életében éppen akkor következett be. A Habsburg-uralkodóhercegek ugyanis 1396-ban a feltörekvő városi rétegeknek biztosították a bíró és tanács megválasztásában való részvételt a földbirtokoskereskedő patrícius családokkal szemben, az utóbbiak hatalmának megtörésére. A bécsi tapasztalatok alapján Bulkescher Jakab mester, Mün Miklós és Bauman Keresztély német polgárok lázadást szerveztek a német patrícius vezetés ellen. Kísérletük nem sikerült, a felbújtókat száműzték a városból. Rövidesen mégis sikerült a *demokratikus* pártnak felülkerekednie, úgyhogy a száműzöttek hazajöhettek, sőt Mün Miklóst 1403-ban bíróvá választották. Győzelmük biztosítására mentek Budára Zsigmond királyhoz. A király által adott oklevél eredményüket egy időre megszilárdította, úgyhogy még 1450-ben is közülük került ki a bíró, név szerint *Mün Jakab*, nyilván *Miklós* leszármazottja.¹³ Ez a már a XV. század eleje óta folyó küzdelem azonban nem faji ellentétből származott, hanem társadalmiból, mert hiszen eleinte a német városi szegénység állt a német patríciusokkal szemben, sőt a tisztán szász városokban is megvolt ez a városon belüli osztályharc (így pl. Segesváron). Minthogy Kolozsvárról az idők folyamán a bevándorlások miatt — mint már említettem — a céhpolgárság nagy része és a városi szegénység magyar volt, az osztályellentét német—magyar ellentétben nyilvánult meg. Az 1437. évi parasztlázadaskor a legyőzött parasztok bebocsátást kértek Kolozsvár falai közé. A bekéredz-

kedő parasztnak igen sok rokonuk, ismerősük volt a városban lakó céhpolgárok és szegénység között; ezek rávették a vezetőséget, hogy megadják a bebocsátást.¹⁴ Tehát a parasztháború kérdésében patriciusok és plebejusok szembekerültek egymással. Minthogy a céhpolgárság és városi szegénység rövid időre összefogott, sikerült ebben a kérdésben a patriciusokat legyőzni. A német—magyar ellentét kiegyenlítésére Szilágyi Mihály kormányzó kötelezővé tette az évenkénti bíróválasztást, és pedig évente felváltva kell magyar és német bírót, a tanácsba 50 német és 50 magyar polgárt, 6 magyar és 6 német esküdtet választani.¹⁵ A küzdelem tovább folyt, úgyhogy Mátyás király 1468-ban megerősítette a Szilágyi Mihály alatt kötött egyezséget.¹⁶ Majd 1486. máj. 18-án Visegrádon kiadott oklevélben Buda jogát adományozta Kolozsvárnak.¹⁷ 1563-ban a piaci nagytemplom körül tört ki a vita. A szászok maguknak követelték a templomot és a pap választási jogát is. A magyarok hivatkoztak a Mátyás király által megerősített kiváltságlevelükre. A király 1568-ban úgy döntött, hogy amelyik évben szász polgár a kolozsvári bíró, abban az évben a szászok használják a piaci nagytemplomot, és akkor a magyarok használják a kistemplomot, és amikor magyar a bíró, akkor a magyaroké legyen a nagytemplom. A plébános évente felváltva magyar és szász legyen.¹⁸ A hosszú ideig folyt küzdelem a magyar elem győzelmével végződött. Ezt bizonyítja többek között a *Successio* is. Az árugazdaság és pénzviszonyok fejlődése következtében a feltörekvő polgárság számára mindig jelentős, egyik legfontosabb kérdése volt ugyanis az örökösödés kérdése. A *Successióról* is számtalan másolatot készítettek a század folyamán, és fő vonalaiban 1853-ig folyton alkalmazták.

Az alapos vizsgálat arra enged következtetni, hogy ez a szabályzat, mely eredetileg szász városi jogokból fejlődött, az idők folyamán mind több hatást vett fel a magyar jogból.¹⁹ Ilyen hatások mutatkoznak a házassági vagyonjog terén, ahol a szász jogban uralkodó közszerzeményi rendszert férj és feleség között több ponton áttöri az ősiségnek (a nem szerzett, hanem örökölt javak visszaszállásának) magyar intézménye;²⁰ továbbá az örökösödési sorrend terén, ahol a szász jogok ama rendelkezésével szemben, mely szerint a felmenők (szülők, nagyszülők stb.) mindig megelőzik örökösödésben az oldalági rokonokat, a szabályzat azt a magyar jogi rendelkezést tartalmazza, hogy a közelebbi felmenőktől származó, oldalági rokonok (testvérek, unokatestvérek stb.) megelőzik a távolabbi felmenőket;²¹ az örökösödési szerződések terén, ahol a szász jogok az örökösödési szerződés lehetőségét csak a férj és feleség között engedik meg, de ha felmenők, lemenők és testvérek nincsenek, úgy minden korlátozás nélkül, ezzel szemben a szabályzat megengedi az örökösödési szerződést idegenekkel is, de az ősi javakra nézve csakis a közös szerző őtől származó bármilyen távoli rokonok jogainak sérelme nélkül;²² különbség van a gyámság szabályozásában,²³ és végül különbség van az ún. *jus retractus* tekintetében, mely fennáll mind a szász, mind a magyar jogban, és lényege az, hogy az örökölt javak elidegenítése esetén előzőleg az ilyen elidegenítési szándékot nyilvánosan ki kell hirdetni, hogy a jogosult oldalági rokonok s ilyenek nemlétében a szomszédok elővásárlási jogukkal élhessenek; míg azonban a szász jogok itt csupán az elidegenítéssel egyidőben gyakorlandó elővásárlási jogot adnak, addig a szabályzat — a magyar nemesi jogot követve — a kihirdetésről nem értesült rokonok számára még hosszú időn — tizenkét éven — keresztül visszaváltási jogot is biztosít.²⁴

Ez is mutatja tehát, hogy a magyar elem kerekedett felül Kolozsvárott, és a város haladt a teljes elmagyarosodás felé. A szász családok egymás után magyar neveket vettek fel, így lett pl. a *Heltauerből Heltai*. *Segesvári Bálint* krónikáiról magyar nevet vett fel, bár szász volt ő is, családja is. Segesvári krónikáját magya-

rul írta, ez is a magyarosodás felé mutat, valamint az is, amit a szász származású *Fistich Péter* haláláról ír. „1629. 28. martii hava 7 estve holt meg czémeister *Fistich Péter*, az ki *Bethlen Gábor* fejedelemnek kedves embere vala. Lött penig temetése 1-ma die mensis aprilis; az háznál prédikállának németül, az temetőben magyarul”.²⁵ A német patriciusok fokozatos elmagyarosodása természetesen nem jelenti azt, hogy a város szegényebb elemei kerültek a város élére. A vezetést a gazdag kereskedő patriciusok, mellette céhpolgárok közül kiemelkedő *vagyonosabb* mesterek szereztek meg. Mint ahogy az említett *Bulkesch Jakab*, *Mün Miklós* és *Baumann Keresztély*, mikor a szegények pártja által győztek és a vezetőségbe kerültek, hamarosan megvagyonosodtak, 1408-ban a kolozsvári piaci szentegyháznak egy szőlőt és két mészárszéket ajándékoztak.²⁶ Általában ha a céhpolgároknak a plebejus elemekre támaszkodva sikerült valami előnyt szerezniük, azt igyekeztek a maguk javára folytatni és a szegénységet elnyomni. A város belső életében társadalmi küzdelem folytatódott. A gazdag kereskedő patriciusokkal szemben ott állottak továbbra is a szegényebb céhpolgárok és plebejusok. A városi differenciálódás során a középpolgárság, a céhmesterek maguk is részekre bomlanak. Egy részük elszegényedik és plebejussá süllyed.²⁷ Mindez elősegítette a feudalizmus bomlását, és lehetőséget adott az erdélyi polgárság fejlődésének.

A másik osztályharc a nemesség és a polgárság között folyt. Ennek a küzdelemnek egy fontos állomását jelentik a *Decreta*... 27.§-a és a *Successio* idevonatkozó rendeletei. A nemesek a háborús időkben igyekeztek a nagyobb biztonságot jelentő védett városokba bejutni. Ez azonban csak egyik oldala volt a városba költöző törekvéseknek, a fő ok gazdasági ok volt. A város terheiben részt venni nem akartak, adómentességüket és vámmmentességüket a városban is érvényesítették, és így kereskedtek, saját házuknál adtak el a rendes árlóhely helyett, bort szállítottak be a városba és adtak el. Mindezzel gyengítették a város gazdasági erejét. A kolozsvári polgárok ezért szintén elkeseredetten harcoltak nemesek behatolása ellen. Igyekeztek mindenféle módon megakadályozni, hogy a nemes ingatlant szerezzen a városban. Már az 1537. helyhatósági statutum 27. pontja kimondja: „*Senki se papok, se barátok, se penig nemes népek semminemű örökséget, úgy mint házat szőlőt, kertet mű közöttünk ne tarthassanak, se vehessenek, ha kiknek volna is tehát tartozzanak mingyárt eladni kivévén az olyan házakat belőle, az melyet régi időtől jogván építettek. Ha ki penig ez mű városi feleink közül efféle személyeknek házakat és örökségeket eladnának, tehát az városnak régi szabadsága szerént illendő büntetések a' legyen, hogy tőle az ő javai elvétessenek és az város szükségére költsenek.*” 1561-ben *Kendy Ferenc* házat zálogba adta *Szalánczy János*nak és *Gyulai Mihály*nak. Ekkor kimondják, hogy fej- és jószágvesztés terhe alatt senki se adja zálogba házat nemesnek, ezt a házat pedig a város visszaváltja, mert azt nem tudják elszervenadni, hogy köztük nemesek legyenek. 1577-ben *Pesti Lukács* eladta házat *Pribék János* nevű nemesnek. A polgárság nem tűrhette ezt, mert ez a város szabadsága ellen van, ezért kéri a bírót, hogy az ingatlant ne hagyja nemesre szállni.²⁸

Az 1561: 61. t. c. kimondta, hogy a nemeseknek a városokban szabad házat venni azon feltétellel, ha ez a város polgárainak jóakarátával történik, ha a betelepülők a város terheit, fizetéseit és szolgáltatait a polgárokkal egyformán viselik, és ha a vételt a polgároknak e részben megtartott szabadsága és szokása szerint eszközlik. A polgárok rendszerint éltek azon jogukkal, mely az ily vételnél szokásban volt, ti. az elsőbbségi jog révén ők vették meg az eladó telket.²⁹

Az 1603-ban kiadott és már említett *Successio* rendelkezései még erőteljesebbek. Meg akarják akadályozni, hogy a nemesek házasság révén juthassanak be a városba. Ezért elrendelik: ha özvegyasszony vagy lány nemesemberhez megy

feleségül, csak az ingó vagyont viheti örökségképpen a férfihoz, az ingatlan a városra száll, mert az asszony azzal, hogy nemesemberhez ment, a városi rendet áthágta, ezután *külső* nemes személynek számít, megérdemli tehát, hogy örökségét elveszítse. Hogy pedig titkon ne cselekedhessenek, eltiltják a titkos menyegzőket; aki ez ellen vét, száműzik. A nemesek erre az 1607-i kolozsvári országgyűlésen panaszt tettek, hogy a városok nem bocsátják be őket, házat nem vehetnek, örökséghez nem juthatnak, ha pedig beengedik a városba, akkor a város törvényeit érvényesítik felettük. Majd így folytatják: „...ők pedig az nemességnek mindennemű *libertásával és immunitásával élni akarnak s most is élnek és jószágot bírnak közöttünk. Kívánjuk azért, hogy avagy nekik is az privilegiumokkal élni és jószágot köztünk bírni szabad ne legyen, avagy hogy nekünk is házat köztök venni, szabadosan bírni engedve legyen; készök leszünk privilegiumoknak submittálni köztük magunkat. Az kinek peng ez ideig valamely városban háza volt, szabadon birhassa, építhesse mint övét, sine tamen praeiudicio liberarum civitatum*”.³⁰ A városok azonban akkor még erősebbek voltak. Mutatja pl. az is, hogy 1611-ben a fejedelmi ítélőtáblánál *Gyulafejevári Bessenyei Menyhárd, Nagy-Teremi Sükösd Miklós*-nak ügyvédje előadta, hogy 20—21 évvel ezelőtt Sükösd Miklós anyai nagyapja Gellyén Imre kolozsvári polgárnál 1000 magyar forintot tett le, hogy azt unokájának évenként 100 frt. haszonfizetés mellett adja vissza. Alperes erre nem hajlandó, kéri védettje nevében a táblát, hogy ítélettel bírja erre őt. *Gellyén Imre* azonban bejelentette, hogy ő ellene, kolozsvári polgár ellen nem a fejedelmi táblán kell pert indítani, hanem városa törvényszékén. A tábla a felperest oda is utasította.³¹

További bizonyítéka ennek, hogy *Böloni Gáspár* fejedelmi titkár 1614. évből származó nyilatkozatában nemesi kiváltságáról lemond, és magát Kolozsvár polgáraival mindenben egyenlőnek kívánja tekinteni.³²

A város politikai kötelékébe sok nemes igyekezett bejutni anélkül, hogy lemondtak volna nemesi jogaikról. Ezt látván a „*Száz-férjiek*” 1656. szept. 4-i közgyűlésükben örök végzésképpen kimondták: „*hogy egy polgár is külső embernek bármit másképp el ne adhasson, hanem a vásár és pénz föltétele legyen a tanács előtt; ha az eladó fél ezt meg nem tartja, pénzét — a ház árát — veszítse el. A tanács tartsa meg ama régi megerősített törvényt, hogy aki a városba be akar jönni, a káptalannál nemességéről mondjon le, azután magát a város közvé hittel kebeleztesse be. Aki eddig bejött, azt is szorítsa e törvény megtartására; ha nem akarja tenni, menjen ki a városból.*”³³

Ennek a határozatnak azonban a későbbiekben a polgárság már nem tudott érvényt szerezni. A két rend küzdelmében a század közepétől már a nemesség kerekedett felül. Ettől kezdve egyre többen hatoltak be a városba anélkül, hogy a nemesi immunitásról és privilegiumról lemondtak volna. Végül is Kolozsvár polgári szervezete átalakult vármegyei nemesi rendszerré. Ez úgy történt, hogy 1666. febr. 24-én tartott országgyűlésen Kolozsvár városát véghehlyé és nemes várossá nyilvánították, Kolozs vármegye főispánja alá rendelték. Kolozsvárba katonai helyőrséget tettek, élére főhadnagyot állítottak, egész polgári rendszerét ideiglenesen felfüggesztették.³⁴ Az átalakulás feltehetően kapcsolatban van Várad 1660-ban bekövetkezett elestével és az így megváltozott katonai helyzettel is.

A század elején tehát, amint ezt kéziratunkból is láthatjuk, még erősebb volt a polgárság, erejét az árutermelés fejlődése, a függetlenségi harcok és az ezzel kapcsolatos gazdasági megerősödés adta. A század végére azonban a nemesi rend kerekedik felül. A nemesi rendnek a városi rend felett aratott ezen győzelme mutatja, hogy ekkor a feudalizmus Erdélyben, valamint Magyarországon második virágkorát élte.

Az osztályharc harmadik megjelenési formája a vagyonos rétegek és a fizetett munkaerők, napszámosok és szolgák közötti harc Kolozsvárott is, ahol a lakosság nagy része plebejus, vagyontalan szegényember volt. Ez a réteg egyrészt a céhek differenciálódása folytán elszegényedett és lesüllyedt mesterekből vagy a máshonnan bejött szegény iparosokból,³⁵ másrészt azokból az idehúzódtott jobbágyokból tevődött össze, kiket az erősödő allodizáció,³⁶ továbbá a háborúk pusztításai és a német zsoldosok garázdálkodásai tettek nincstelenné. A plebejusok kontár-iparosként dolgoztak, vagy elszegődtek szolgálknak, napszámosnak a város által meghatározott bérért. Akik nem jutottak munkaalkalomhoz, a városban csavarogtak. Már az 1585-i statutum szigorú végzést hozott a rideg legények ellen, kik nem szegődnek el szolgálatba, csak koresmákon hevernek. Ugyancsak büntetést szabnak a munkánélküli szolgálóleányokra is.³⁷ Az erdélyi országgyűlések is több végzést hoztak ebben az ügyben. Így az 1615. szept.—okt.-i országgyűlés 21. pontja³⁸ és az 1620. áprilisi országgyűlés 16. pontja.³⁹ A fizetett munkaerőknek a város szabta meg bérét. Így 1621. június 26-án a kolozsvári közgyűlésen a tanács és a „száz férfiak” megszabták Kolozsvár területén a szolgák, szolgálók, vincellérek fizetését, éspedig azok, akik jövevények, vagy nemrég jöttek a városba, kevesebbet kapnak, mint akik odavalók, vagy néhány év óta ott laknak.⁴⁰ Minthogy azonban a feudális kötöttségek következtében a munkaerőkereslet állandóan nagyobb volt a kínálatnál, igen gyakran az előírtnál nagyobb bérrel az előző gazdától elcsalták a szolgálkat. Éppen ezért az országgyűlések tiltották a nagyobb bér adását, és elrendelték a szökött szolgák elfogását, és eltiltották, hogy ilyen szolgát más felfogadhasson.⁴¹ Hogy milyen érzékenyen érintette a gazdákat a fizetett munkaerők szökése, mutatja, hogy a naplóírók, így *Vass György* is névvel együtt jegyzi fel szökött szolgálát, és hozzáteszi, hogy „*turbatus voltam*”, mert elszökött.⁴² A szökésnek gyakran a fokozódó kizsákmányolás volt oka, ilyenkor az is előfordult, hogy szökés előtt a béres szolga bosszút állt gazdáján, ami az élesedő osztályharcra mutat. Így *Szaniszló Zsigmond* naplójában elpanaszolja, hogy béres szolgálja mikor elszökött, szekereit összevagdalta „*ezzel az átkozott jóú meg nem elégedvén, az szénát rajta meggyújtotta.*”⁴³

Hogy fontos volt a fizetett munkaerő alkalmazása, ha még nem is döntő jelentőségű, mutatja, hogy többen, így *Szaniszló Zsigmond* is mindannyiszor feljegyzi, ha sikerült napszámossal dolgoztatnia.⁴⁴

Kolozsvár városa is rendelkezett a szökött szolgálkról. Így kéziratunk *Constitutio* c. részének 2. tit. 6. pontja is elrendeli, hogy az urokat elhagyó szegődött szolgálkat elfogják, viszont ez azt is elrendeli, hogy ha urának vagy asszonyának bosszúsága által van fogságban, akkor a törvény védje meg. Ez a védelem a munkaerőhiányra utal, valamint a kézirat 11. tit. 6. pontja, mely elrendeli, hogy a szolga bérét a gazda adja meg, sőt ha adóssága van a gazdának, előbb a szolga bérét kell megfizetnie, és csak azután fizetheti az adósságát.

Ugyanennek a fejlődésnek még előrehaladottabb szakaszát mutatja kéziratunknak függelékben közölt az a darabja, mely a szolgálkról és szolgálókról való végezést tartalmazza. Ez a darab még kiadatlan. A végzés célja a korábbi visszaélések megszüntetése volt. Az intézkedés meghatározza az elszegődés módját, kiköti, hogy ha már elszegődtek, akkor nagyobb fizetésért máshoz ne mehessenek. A végzés pontjaiban azonban már szó sincs arról — mint azelőtt szokásban volt —, hogy a hűtlen szolgát el kell fogni, csak komolyan figyelmeztetni kell, és ha a sérített fél követeli, akkor a szolga fizetéséből 12 magyar forintot kell levonni. Érdekes tünet az is, hogy ha a szolga már elkötelezte magát, de közben meggondolja, és megalkuszik egy másik gazdával, és ha az első gazda is megad ugyanannyit, mint amennyiben a másikkal megalkudott, az elsőnél kell maradnia; ha azonban nem

kapja meg ugyanazt a bért, akkor mehet a második gazdához. Ezek az intézkedések a fejlődésnek arra az útjára mutatnak, mely elvezethetett volna a feudális kötöttség bomlásához. A már fentebb említett okok miatt ez a fejlődés azonban lassan haladt, majd egy időre egészen el is akadt.

Végül lényeges formája a társadalmi és osztályharcnak az a harc is, mely a polgárság keretein belül folyt a kézműves polgárság és az erőteljesebben kapitalizálódó s gyakran uzsoratókévé váló kereskedelmi tőke között. Ennek a harcnak az európai fejlődéstől elmaradt Erdélyben aránylag kevesebb adalékát találjuk, de nyomai itt is fellelhetők.

Mint már mondtuk, az Elbától keletre fekvő országokban, ugyanígy Erdélyben is az árutermelés a mezőgazdaságban volt a legerőrehaladottabb. Az árutermelés nem azonos a tőkés termeléssel, megfér a feudalizmus kereteiben. Jelentősége, hogy előkészítette a tőkés termelés feltételeit. A szabad városokban, így Kolozsvárott is az ipar feudális kisipar maradt, de már ebben a stádiumban is megmutatkoztak a tőkés termelés kezdetleges csirái. Lenin írja: „Az árugazdaság alapja a társadalmi munkamegosztás. A feldolgozó ipar elkülönül a kitermelő ipartól, s mind-egyikük kis ágakra és mellékágakra oszlik, amelyek áru formájában külön termékeket állítanak elő, és azokat minden más termékkel elcserélik. Ily módon az árugazdaság fejlődése az elkülönült és önálló iparágak számának növekedéséhez vezet.”⁴⁵ Ezt látjuk e korban Kolozsvárott. Új iparágak keletkeztek, a régiak pedig szétváltak. Az iparágak fejlődését mutatja az a sok céhlevél, amely ebből a századból megmaradt. Ezek részben új céheké, részben a régiak újítják meg szabályaikat. Így az ötvösök, szabók, szűcsök, gombkötők, tímárok, lakatosok, asztalosok, kötélverők, szappanfőzők, fazekasok, szakácsok stb. A borbélyoknak 1609-ben van először céhlevelük, és 1673-ban újították meg. Új iparágak pl. a páncél-, sisak-, kardvaskészítés. Elválnak egymástól a szabók és szűrszabók, a lakatosok, sarkantyukészítők és késcsinálók.

Amikor a feudalizmuson belül előrehalad az árutermelés, élesedik az iparosok közötti verseny. Lassan kialakul a szegényebb és gazdagabb mesterek rétege, egyre élesedik ezek között, valamint a mesterek és legények közötti ellentét. Erről az ellentétről és egyenlenségről panaszkodik már 1620-ban a kolozsvári lakatos és sarkantyúkészítő céh,⁴⁶ 1625-ben az ácsceh.⁴⁷ A kolozsvári ötvöscéhben már 1576-ban sztrájkba léptek a legények sérelmeik orvoslása végett.⁴⁸ A sztrájk azonban eredménytelenül végződött. 1639-ben újra kitört köztük a viszály.⁴⁹ Annak is megtaláljuk a nyomait, hogy az egyik meggazdagodott céh tagjai más céhbeli mestereket igyekeztek maguknak alávetni. 1628-ban a kolozsvári posztónyírók akarták alávetni a kolozsvári szabókat. Kezükbe akarták keríteni a posztókészítés több egymásba kapcsolódó, különböző céhes iparágak által végzett munkafolyamatának ellenőrzését az eladási monopólium megszerzése által. A posztónyírás egyike azon iparágaknak, ahol általában a legkorábban következik be az alávetés, mert a posztó egész előállítási folyamatában az utolsó folyamatot a nyírómesterek végzik, és arra töreksenek, hogy ők közvetítsék a posztót a piac felé. A szabócéh azonban védekezett, és megállapodásukat azután oklevélbe foglalták. Ha a posztónyíróknak sikerült volna ez a törekvésük, akkor ez lett volna az első lépés a manufaktúra kialakulása felé.⁵⁰

Lenin rámutat arra, hogy minél jobban bővül a piac, annál erőteljesebbé válik a verseny. A kisárutermelő érzi, hogy érdekei, az egész társadalom érdekeivel ellentétben, monopóliumos helyzetének fenntartását követelik, s ezért fél a konkurrenciától. Mind egyénileg, mind a többi kistermelővel összefogva, minden erejével azon van, hogy megakadályozza a versenyt, hogy *ne engedje be* a versenytársakat

saját vidékére, hogy saját helyzetét, mint állandó vevőkörrel rendelkező kisiparosét, megszilárdítsa.⁵¹

1617-ben a fazekascéhlevél 1. cikke elrendeli hogy: „*a Gergely pápa, Antal, Lőrinc és Mindenszentek napján tartatni szokott országos vásárokon kívül Kolozsvárott idegen céhbeli fazekasnak művet árulni nem szabad, kályhát sem szabad a városba behozni*”.⁵²

1620-ban a lakatoscéh rendeli el, hogy idegen lakatosnak Kolozsvárott lakatosművet árulni nem szabad.⁵³

1629-ben az esztergályoscéh nem engedte meg a brassóiaknak áruik eladását Kolozsvárott.⁵⁴

1631-ben a késcsinálók céhe rendelte el, hogy idegen földi késcsinálók a négy sokadalmon kívül kést a városba eladásra be ne hozhassanak.⁵⁵

1641-ben a szappanoscéhnek megengedik, hogy ha ők a város szükségait kielégítik, senki sehonnán ide Erdélyben készített és főzött szappant szabadalmán kívül árulni be ne hozhasson, se idegen itt ne árulhasson.⁵⁶

A konkurrenciától való félelem készteti a céheket a korábban betelepített céhen kívüli, anabaptista mesteremberek elleni harcra is. A technikai újítások elől általában elzárkóztak, mégis van egy-egy nyom erre is. Így 1649-ben a helyőrség posztószükségele könnyebb fedezhetősége végett ványoló malom építését határozták el.⁵⁷

A céhek mindinkább bezárkóztak. A város vezetése a patríciusok, kereskedők és tőkések kezében volt. A kereskedelem főcikkei a mezőgazdasági termékek voltak. Ezért a kereskedők pénzükön földet, szőlőbirtokot, állatokat vettek, mezőgazdasági termékeket vittek piacra.⁵⁸ A legjövendelmézőbb a *marhakereskedelem* volt. Hogy Kolozsvárnak mily nagy volt a marhatenyésztése, arra jellemző az 1606-i közgyűlés határozata, miszerint aki a közlegelőkön külön csordát tart, s maga pásztorával őrizteti, annak marháit bárki megölheti.⁵⁹ A kolozsvári árusnépek csak Debrecenbe egy év alatt annyi ökröt hajtottak be, hogy a harmincadvám többet tett ki 2000 forintnál.⁶⁰ Az is előfordult, hogy ők hoztak be marhát Velenéből, Törökországból, Lengyelországból vagy más idegen országból.⁶¹ Még Bethlen idejében is, mikor állami monopólium volt a marhakereskedelem, a fejedelem 1627-ben Kolozsvár árus embereinek megengedte, hogy most és ezután is az országban akadálytalanul ezer ökröt vehessenek, és azt oda hajthassák ki, ahova akarják, s árukért az országba kereskedelmi cikkeket hozzanak; de csak olyak élhessenek a kedvezményvel, kik az országba a legszükségesebb árukat hozzák, úgy mint posztót, selymet, aranyfonalat, prémet, papírt és gyöcsöt s más oly szükségesekeket, melyek az ország árszabályzatában benne vannak.⁶²

Bethlen Gábor 1634-ben Nyíró Sámuel kolozsvári hívének megengedte, hogy 100 barmot vehessen, és harmincadfizetés nélkül kihajthassa.⁶³

A marhakereskedelmen kívül főleg a borkivitel volt jelentős. Búzát is vittek ki néha Magyarországra, Havasalföldre és Moldvába.⁶⁴ Az 1620-ban kiadott vámszabályzat, valamint más az e korbéli kereskedelemre vonatkozó források arról tesznek bizonyosságot, hogy Erdély kereskedelme a legkülönbözőbb áruajtákra terjedt ki, és kapcsolatban volt az európai piac számos jelentős gócpontjával.⁶⁵ Mindez arra vezetett, hogy egyeseknek, bár csak keveseknek a kezén jelentősebb tőke halmozódott fel. Erre mutat kéziratunkból a *Successio* is, mely bár nagyobb súlyt helyez az ingatlanokra, jelentőséget tulajdonít a készpénz és egyéb értékeknek is. Még jobban kitűnik ez *Az adósságnak meghfizetésének módgyáról* című kéziratunkból, ahol döntő jelentősége van a készpénznek, az arany és ezüst marhának, ezüst műveknek, pártáöveknek, gyűrűknek, drágaköveknek. A kereskedők azután pénzüket különböző vállalkozásokba fektették vagy kikölcsönözték. Így kezükben

összefonódott a kereskedőtőke és uzsoratóke. Így 1616-ban *Lisbona Gerard*, kolozsvári polgár *Viczei Péter* polgártársától a láposi bányák művelésére már korábban felvett 900 forintnyi kölcsönéhez még 1603 Ft és 95 pénzt vett fel kölcsön oly módon, hogy Szent Mihály napra megfizeti folyó készpénzben; az aranyat 2 forint és 10 dénárban számítva 500 forintig, 1200 forintot ólomban, 120 mázsát számítva érte, tehát egy mázsáért 10 forintot a hátralék 803 forint 95 dénárt nyers ezüstben.⁶⁶

Kölcsönügyletük még a bécsi kereskedőkkel is volt.⁶⁷ A kölcsönadott pénz után kamatot is szedtek.⁶⁸ Hogy milyen fontosságot nyert már a pénzkölcsönzés, mutatja kéziratunknak *Az adósságnak meghfizetésének módgyáról* című darabja. Egész részletesen intézkedik az adósság behajtásáról; amennyiben az behajthatatlan, a hitelező az adóst egy évig és 3 napig száraz kenyéren és vízen fogságban tarthatja. Kiszabadulása után az adós bármi jövedelemhez jut, még ha koldulással szerezte is, köteles azzal az adósságát törleszteni. Ez a szigorú intézkedés méltó az uzsoratóke működéséhez.

Amint láttuk tehát, a kolozsvári kereskedők kezén felhalmozódott kereskedő- és uzsoratóke kereskedelem, különféle vállalkozások és uzsoraüzletek útján gyarapodott. A kereskedő- és uzsoratóke nem tudott azonban szélesebb tért hódítani. Az uzsora és kereskedelem által kialakított pénztőke beleütközött a feudális kerekbe, a céhalkotmány megakadályozta abban, hogy ipari tőkévé alakuljon.⁶⁹

Mindebből nyilvánvaló és kéziratunk szolgáltató éppen ehhez érdekes bizonyító anyagot, hogy a XVII. században Kolozsvár polgársága gazdasági fejletlensége következtében nem volt alkalmas arra, hogy a feudalizmus elleni harcot vezesse. Nem volt még olyan tudatos és erős, hogy a saját jól felfogott érdekében szövetkezett volna természetes fegyvertársaival, a mezővárosokkal és a parasztsággal, hogy harcát a feudalizmus ellen megvívja. Magában hordozta azonban a polgáriasodás csírait, ennek megnyilvánulásai: a kereskedelmi tőke és uzsoratóke összefonódása, az áru-termelés fejlődése, a patríciusok és plebejusok harca — ami Kolozsvárott német — magyar ellentétként jelent meg —, a bér munkások jelentkezése. A polgári fejlődés csíráinak kibontakozását alátámasztják nemzeti függetlenségi küzdelmeink, melyek egybefonódtak a feudalizmus elleni harccal, elősegítették a feudális keretek bomlását.

Függetlenségi küzdelmeink bázisa az erős erdélyi fejedelemség volt, melynek hanyatlásával együtt a megindult polgári fejlődés is félbeszakadt, majd hosszú időre megbénította a belső reakció segítségével létrejött Habsburg-gyarmatosítás.

FÜGGELÉK

1.

In Congregatione Dominorum Seniorum | Civitatis Colosvár. Praemissis praemittendis etc. | Szolgák es Szolgálólokrol valo végezés | (ff. 53'—54)

Végeztetet hogy ennek utánna az réghi abusus | tollaltassék, s, az Gazdák részérőlis hogy frau- | dulencia ne lenne. | Karácson előtt két hettel minden Gazda indiffe- | renter cerificállyák szolgájakat, s, szolgálójakot, | hogy megh akarják tartani, s, marasztani eeket: | az szolgák es szolgálókis hasanloképen gazdajokat | arrol, maradnak'e megh, nem'e, Gazdájoknal, es | ha megh maradnak, s, Gazdájokat fel biztattják, | azután magokat, semmiképen másokhoz el kö- | tölezní szabadságok ne légyen, mely ellen ha csele- | kednének, es fraudulenten Gazdájoknak károkra, | másoknak vagj másokhoz nagy fizetésért kötele- | zik magokat, comperta rei veritate,

eo facto az | olyan csalárd szolgák es szolgálok ellen, serio anim- | advertálvan ez hazának Tisztei ad inquisitionem | vagy requisitionem lesae partis Exequaltasson fi- | zetéséből Fl: 12. ~tizenkét magyar forintokat: | egyéb iránt ha az fizetéseket előbbi Gazdájok megh | adgyák, szabadoson, mint kiknek kenyereket őt- | ték, megh maraszhatták magoknál, külömben | ha a post factam mutuum certificationem az Gazda | sem tartya, sem marasztya cselédét, s, cselede sem | maradván megh, kéz be adással magokat kötelez- | nek, s, annak utánna, quo praetextu elmejek változ- | ván másuva szegődnenek; Teczet eő kegyelmek- | nek ez fellőlis; hogy ha, az oly Gazda, kinek keze- | ket, az olly cselédek bé adták volna, azon fezeté- | sét megh igiri es megh adgya, az melyben massal | megh alkut, tehát annak restitua- tassék, kinek | vagy kiknek, magokat az ollyon cseledek in primo, | kezek be adásá- val kötelezték volt, egyéb iránt | azon Gazdánál maradhatnak, kikkel megh sze- | gödtenek volt. datum etc.

2.

KEOZÖK es CSATORNÁK- | felől valo végezése az Kolosvári, Tiszteletes Vénységnek. | (ff. 52—53.)

Anno 1677. Dje 17. Februarij, | Végezték eo Kegyelemek; |

Mint hogy Városunkban az Szomszédosok között | sok veszekedések otton otton esnek, mindaz Fa | közök es köfalok miatt, mind egyéb alkalmat- | lan ruínák miattis, sőt gyakrabban az Csator- | nák miáis, ki miat egész házok, épületek es kö- | zökis láttotnak hogy pusztulásra jutottak, vagj | jutnak, el sorvadnak es el romolnak: mely mi- | at az szomszédok nagy károkat gyakorta, | vallanak, s, busulást látnak: Annak o- | kából az ilyen kárt tévő gazdák, es szomszédok, | kik sokszor sem magok károkkal, sem szom- | szédgyoknak kárával nem gondolnak, sőt, | sokszor Város igazságba, s, rendelése ellenis sok | épületeket, in praejudicium vicinorum csinál- nak, | es az szomszédok injuriájára, s, kárára ügyekeznek, | nem observálván az igasságos úsúst; Az káros- | fell, az illyent admoneállya, avagy legitime ad- | monealtassa, az ollyon Közök, patak, Tsatornák, | es egyéb ruínák restaurálására, vagy az kártétel- | től valo supersedeálására, mellyek az szomsze- | doknak nem kevés károokra szolgálnak. |

Az Tsatornák dolgaibanis ezen modot observál- | ván, es ha intra quindenam restaurállák, vagy az | kárt távoztatták, bene quidem, alioquin ha | refractarius- kodnak, es contumacia ducti, postha- | beallák mely miat kár követi az szom- szédgyát, | vagy praejudicál az szomszédnak es dologh ha- | lasztása; az patiens fél, oculatorokotis, ha ké- | vántatik, vigyen ki, kára látni; kikis 12 le- | tévén nekik tartozzanak de facto el menni, az | Városban, es künnis; es valamire az kárt látták; | intraquindenam ha megh nem békéllenek, az Vá- | ros Fő Hadnagya men- den Executorokat tartozzék, | ad instatiam partis laesae, ki adni, s, az kárrol az | kárvallattot contentalni; es ha közöknek károsodá- | saban valakik injurialtatnakis, azok is admonealtat- | ván azon kár tavoztatására, praeadmonitus lévén, | tartoz- zék a' közt es abban nem tartatot rendet | mutálni, előbbi es réghi megh tartásá- ban restituál- | ni, toties quoties admonealtatik, s, posthabeallya, | sub poena fl: 3.

Az hó hányásbanis az közös Csatornákra nézve, | ezen mod observáltatván, mindenekről, kik ha | az Vicinust nem segéltenék, admonealtatván, | toties quoties ad fl.: 3 büntetessék. Melly | fellyeb megh irt dologban az selléreki inclu- | dat- tatnak, es ezen materiahoz mindenféle rui- | nak ide értetettnek, mellyek az szom-

szédok közt | forгатandok, űđđ mulások ebben semmikepen nem | használhatván. |
Extradatus per Juratum Civitatis Colosvár Notarium. |
Anno 167[7] Dje 6.

JEGYZETEK

- ¹ Jakab Elek: Oklevéltár. (A továbbiakban J. O.) II. köt. LXXXVI. okl.
- ² Kolosvári—Óvári i. m. 251—272. l.
- ³ A kézirat possessoraira vonatkozó alábbi részletes adatokhoz Kelemen Lajos ny. levéltári főigazgató (Kolosvár) szíves segítsége révén jutottam.
- ⁴ Pálmay J.: Udvarhely vármegye nemes családjai. Székelyudvarhely. 1900. 75—77. l.
- ⁵ Szinnyei J.: Magyar írók élete. XII. 818—819. l.
- ⁶ Szinnyei i. m. XII. 818—819. l.
- ⁷ Gyászjelentése megvan az Erdélyi Múzeum Levéltárában.
- ⁸ Kitűnő jellemzését adja halálakor a kolosvári „Magyar Polgár”. Esti kiadás. XI. évf. 198. szám. 3 old. Az ő lankadatlan, szívós állhatatosságának lehet köszönni, hogy a hatalmas, szép kolosvári Szt. Mihály templom hozzá nem méltó épületkörnyezetétől megszabadult.
- ⁹ Az Erdélyi Múzeum gyászjelentéseiben Antal birtokos meghalt 1895. VIII. 4. 75 éves korában, Dávid 1888. VI. 29. 73 éves korában, Ferenc nyug. táblabíró, volt országgyűlési képviselő meghalt 1915. IV. 16. 70 éves korában. Ezek jöhetnek a leginkább tekintetbe.
- ¹⁰ Marx—Engels: A kommunista párt kiáltványa. Budapest, 1953. 31. l.
- ¹¹ Engels: A német parasztháború.
- ¹² Sinkovics István: Magyar történelem 1526—1711. Kézirat. 1953. 7. l.
- ¹³ Makkai László: Társadalom és nemzetiség a középkori Kolosváron. Kolosvári Szemle. 1943. 207—210. l.
- ¹⁴ Makkai László i. m. 213. l.
- ¹⁵ J. O. I. köt. CXV. okl. A német és magyar városi polgárság nemzetiségi ellentétéhez ld. Budán: „Szűcs Jenő: Céh és város a XV. században.” ELTE Bölcsészettudományi Karának Évkönyve 1952—1953. 123—124. l.; valamint ua. Városok és kézművesség a XV. századi Magyarországon, Budapest, 1955. 278—282. l.; Kolosvárról a XIV., XV. században uo. 322—333. l.
- ¹⁶ J. O. I. köt. CXXVII. okl.
- ¹⁷ J. O. I. köt. CLXXII. okl.
- ¹⁸ Deutsche Fundgruben. Kolosvár 1839. I. köt. 1—149. l.
- ¹⁹ Vajkay Károly: Kolosvári Tractatus. „Az Successioról”. Budapest, 1875.
- ²⁰ Vajkay i. m.: 19—27. l.
- ²¹ Vajkay i. m.: 28—34. l.
- ²² Vajkay i. m. 48—53. l.
- ²³ Vajkay i. m.: 85—92. l.
- ²⁴ Vajkay i. m.: 101—107. l.
- ²⁵ Erdélyi Történelmi Adatok. IV. köt. 196. l.
- ²⁶ J. O. I. köt. LXXXV. okl.
- ²⁷ Elekes Lajos és Székely György: Magyarország története 1926-ig.
- ²⁸ Jakab Elek: Kolosvár története. II. köt. 135. l.
- ²⁹ Zimmermann Rezső: A nemességnek a városokba való telepedése a XVI—XVII. században. Nyíregyházi ev. főgimn. értesítője. 1904. 10. l.
- ³⁰ Erdélyi Országgyűlési Emlékek. V. köt. 502—503. l.
- ³¹ Zimmermann: i. m. 27. l.
- ³² J. O. II. köt. CVIII. okl.
- ³³ Jakab Elek: i. m. II. köt. 679. l.
- ³⁴ J. O. II. köt. CLXXIX. okl.
- ³⁵ „1637. 26 maji circa horam pomeridianam 2-dam halt meg az magyar nation való Tolnai János, bíróság-viselt ember: szép öreg personalis ember az ki oly szegény legény volt, mikor Kolosvárra jött egy rossz szűrben, hogy az szőcsök mivet sem akartak neki adni, mivelhogy szőcs legény volt; úgy viselte osztán itt Kolosvárott magát, hogy kolosvári bíróság viselt ember lőtt.” Segesvári Bálint krónikája E. T. A. IV. köt. 212. l.
- ³⁶ Pach Zsigmond Pál: Az eredeti tőkefelhalmozás Magyarországon c. munkájában kimutatta, hogy a mezőgazdasági árutermelés, illetőleg a majorsági gazdálkodás a XVI. század végén és a XVII. században fellendült. Erdélyre vonatkozóan pedig a XVII. századi allodizáció erőteljes fejlődését Makkai László I. Rákóczy György birtokainak gazdasági iratai c. munkájában mutatta ki. A majorsági gazdaság

a jobbágyok robotmunkájára épült fel. Megnövekedtek a jobbágyterhek, és természetesen megnőtt a szökött jobbágyok száma is.

³⁷ Kolosvári—Óvári: i. m. I. köt. 204—205. l.

³⁸ E. O. E. VII. köt. 284. l.

³⁹ E. O. E. VII. köt. 544. l.

⁴⁰ Jakab Elek: i. m. II. köt. 544—545. l.

⁴¹ E. O. E. III. köt. 403—404. l.

⁴² Vass György és Vass László naplói. M. H. H. Írók 35. köt. 74. és 457. l.

⁴³ Szaniszló Zsigmond naplói. Történelmi Tár. 1889. 506. l.

⁴⁴ Szaniszló Zsigmond naplói. Történelmi Tár. 1889. 203. 266. 509. l.

⁴⁵ Lenin: A kapitalizmus fejlődése Oroszországban. Budapest, 1949. 19. l.

⁴⁶ J. O. II. köt. CXV. okl.

⁴⁷ J. O. II. köt. CXXII. okl.

⁴⁸ Deák Farkas: A kolozsvári ötvöslegények strikeja, M. T. Akadémiai Értekezések. 1888.

⁴⁹ Szádeczky Lajos: Iparfejlődés és céhek története Magyarországon. II. Okirattár. 39. okl.

⁵⁰ Mráz Vera: Bethlen Gáborgazdaságpolitikája. Századok 1953. 517. l. — Makkai László: A magyar puritánusok harca a feudalizmus ellen. Bp. 1952. 122. l. Szádeczky Lajos: i. m. 33. okl.

⁵¹ Lenin: i. m. 332. l.

⁵² Jakab Elek: i. m. II. köt. 538—539. l.

⁵³ J. O. II. köt. CXV. okl.

⁵⁴ Jakab Elek: i. m. II. köt. 538. l.

⁵⁵ Jakab Elek: i. m. II. köt. 614. l.

⁵⁶ J. O. II. köt. CXLIV. okl.

⁵⁷ Jakab Elek: i. m. II. köt. 784. l.

⁵⁸ Az előzményekkel (XVI. század) foglalkozik Samuil Goldenberg: Kolozsvár kereskedelme a XVI. században. Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára. Kolozsvár, 1957. 293—310. l. Kolozsvárral nem foglalkozik részletesebben Biró Vencelnek ugyane kötetben megjelent tanulmánya *Erdély XVI—XVII. századi kereskedelmének történetéhez*. 64—77. l.

⁵⁹ Jakab Elek i. m. II. köt. 442. l. A feudális nagybirtok ártermelésének és egyáltalában a középkorvégi Magyarország mezőgazdasági ártermelésének kérdéseit a második jobbágyság kialakulásának perspektívájában legrészletesebben Pach Zsigmond Pál vizsgálta: *Das Entwicklungsniveau der feudalen Agrarverhältnisse in Ungarn in der zweiten Hälfte des XV. Jahrhunderts*. Studia Historica. 46. Bp. 1960.

⁶⁰ Jakab Elek: i. m. II. köt. 521. l.

⁶¹ J. O. II. köt. CXXI. okl.

⁶² J. O. II. köt. CXXIII. okl.

⁶³ J. O. II. köt. CXXXVII. okl.

⁶⁴ Segesvári Bálint Krónikája. E. T. A. Kolozsvár, 1852. IV. köt. 189. l.

⁶⁵ Jakab Elek: i. m. II. köt. 409., 539., 547—548. l. J. O. II. köt. CXXI. okl. Kerekes György: A kassai kereskedelmi társaság följegyzései. Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle. 1902. 107. l.

⁶⁶ Jakab Elek i. m. II. köt. 553. l.

⁶⁷ Jakab Elek i. m. II. köt. 627. l.

⁶⁸ Szaniszló Zsigmond: i. m. 266. l.

⁶⁹ Marx: A tőke. I. köt. Bp. 1948. 811. l.